

معرفی گونه های دارویی مقاوم به کم آبی

محمد رضا کدوری*^۱، فضل الله صفی خانی^۲، داوود درویشی زید آبادی^۳،

ماشالله غنچه پور^۴، مجید بهزادی^۴ منصور دهقان کوهستانی^۴

۱- مربی پژوهش بخش تحقیقات جنگل و مرتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کرمان،

سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران

۲- استادیار پژوهش بخش تحقیقات گیاهان دارویی، موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع، سازمان تحقیقات آموزش

و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران

۳- استادیار پژوهش بخش تحقیقات جنگل و مرتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کرمان،

سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران

۴- کارشناس بخش تحقیقات جنگل و مرتع، مرکز تحقیقات و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی کرمان، سازمان

تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی، کرمان، ایران

E.mail: mr_kudori@yahoo.com

چکیده

کشت و تولید گیاهان دارویی در سطح وسیع بدون اطلاع از نیازهای اکولوژیکی آنها امکان پذیر نیست. محدودیت منابع آبی در مناطق خشک و نیمه خشک، توجه بیشتر به مطالعه در مورد اثرات کشت دیم بر رفتار گیاهان دارویی را ایجاب می کند. به منظور بررسی امکان استقرار، رشد و عملکرد گیاهان دارویی در شرایط دیم در شهرستان بردسیر، تعداد ۳۰ گونه دارویی مورد مطالعه قرار گرفت. بعد از گذشت سه سال ۱۵ گونه مستقر شدند. گونه های درختی به دلیل دوره خشکی طولانی مدت در طی فصل رشد به تدریج خشک گردید. طبق نتایج بدست آمده مشخص گردیدند گیاهان با درصد زنده مانده بالای ۵۰٪ شامل گونه های همیشه بهار، بابونه آلمانی، زیره سبز، شیرین بیان، آنغوزه تلخ، گل محمدی، ختمی، شنبلیله و گلرنگ با شرایط منطقه سازگار بوده و با توجه به عدم پراکنش بارندگی از اردیبهشت ماه تا مهر ماه مراحل رشد و نمو خود را به پایان رساندند.

کلمات کلیدی: گیاهان دارویی، کشت دیم، سازگاری

بیان مسئله

دیم کاری به معنی کشت بدون آبیاری است و به زراعتی گفته می شود که با آب باران رشد و نمو می کند. با توجه به اینکه دیم زارهای ایران رویشگاه طبیعی بسیاری از گیاهان دارویی محسوب می شود از اینرو با برنامه ریزی و آموزش به بهره برداران میتوان سطح کشت و درآمد آنها را افزایش داد (۳).

وجود رویشگاه‌های طبیعی گیاهان دارویی در مناطق مختلف کشور مؤید سازگاری بلندمدت و رشد مطلوب آنها است (۱). از دیدگاه اکولوژیک بهترین کیفیت و سلامت گیاهان دارویی در این شرایط بروز می‌نماید. کشت و تولید گیاهان دارویی در شرایط دیم به دلیل مصرف محدود نهاده‌های تولید، دارای کیفیت و سلامت مطلوب می‌گردد. تحقیقات و تجارب مختلف در دیم‌کاری برخی گونه‌های دارویی مؤید رشد و سازگاری آنها در شرایط نیمه‌خشک با بارندگی محدود بوده است (۷).

شکل ۱- گیاهان مستقر شده شامل بابونه آلمانی، آنغوزه تلخ و آویشن دناپی

بسیاری از گیاهان دارویی سازگاری خوبی به شرایط محیطی ایران دارند. از شاخص‌ترین صفات گیاهان دارویی، بقاء و سازگاری آنها به خشکی است. از این گیاهان می‌توان به عنوان جایگزین کشت گیاهان زراعی در شرایط دیم استفاده شود. در گزارشی گونه‌های مریم‌گلی، بومادران، نسترن کوهی، اسطوخودوس، مرزه، اسفرزه، زیره، ماریتغال و آویشن را به عنوان مهمترین گیاهان دارویی معرفی کرد.

در مناطقی که طول دوره خشکی طولانی است گونه‌های دارویی که خواب تابستانه دارند امکان استقرار بیشتری نسبت به دیگر گیاهان خواهند داشت (۸).

از طرفی در بیشتر مطالعاتی که در خصوص ارزیابی پتانسیل اکولوژیک دیمزارهای کشور انجام شده به کشت غلات، حبوبات و یونجه‌های یکساله اشاره شده است و پیرامون کشت دیم گیاهان دارویی و بررسی نیازهای اکولوژیک و فیزیولوژیک این گیاهان در شرایط خشکسالی مطالعات اندکی انجام شده است. استقرار گیاهان دارویی چندساله، ضمن ایجاد پوشش گیاهی مناسب، میتواند از فرسایش ناشی از شخم‌های مکرر سالانه جلوگیری نموده و تحولی در حفظ و احیای اکوسیستم‌های زراعی دیم کشور ایجاد نماید (۷ و ۴).

کیفیت مطلوب گیاهان دارویی ایران فرصت مغتنمی برای صادرات مواد خام و فرآورده‌های آن پیشرو قرار داده است. که با احیای ظرفیتهای اکولوژیک از این رهگذر، ارتقای کیفی محصولات گیاهان دارویی، دستیابی به سهم مناسب از بازرگانی جهانی گیاهان دارویی و کاهش مصرف آب نصیب کشور خواهد شد. در دیم‌کاری انتخاب گیاهی که بتواند در شرایط کمبود بارندگی و افزایش پتانسیل منفی آب در خاک با ایجاد پتانسیل منفی تر از خاک آب مورد نیاز برای رشد و طی مراحل کامل فنولوژیک خود را تأمین نماید مهم و تعیین کننده است (۲).

بررسی دیدگاه و فرضیه تولید و صادرات گیاهان دارویی با ارزش و واردات محصولات زراعی با مصرف بالای آب، برنامه‌ای در راستای استفاده از ظرفیت‌های طبیعی و حفظ ذخایر آبی کشور خواهد بود (۷).

معرفی دستاوردها

در این تحقیق تعداد ۳۰ گونه دارویی مورد مطالعه قرار گرفت (جدول شماره ۱) تا سازگاری گونه‌ها در شرایط اقلیمی منطقه کوه پنج بردسیر بررسی گردد. در طی سال‌های مورد آزمایش تعدادی از گونه‌های چندساله در سال اول به رشد خود ادامه دادند، اما از تابستان سال دوم به بعد به دلیل تداوم دوره خشکی (از اواخر اردیبهشت تا آبان ماه) گیاهان خشک گردیدند.

شکل ۲- گیاهان مستقر شده شامل شنبليله، ختمی، زیره سبز

گیاهان شیرین بیان، همیشه بهار، ختمی، آنغوزه، زیره سبز و گلرنگ با بالاترین درصد زنده مانده در سال سوم (بیش از ۸۸ درصد) دارای بیشترین سازگاری بود. با توجه به روند رشد گیاه آنغوزه مشخص گردید این گونه دقیقاً در زمانی که بارندگی در منطقه کاهش پیدا می‌کند شروع به خزان کرده و عامل اصلی مقاومت به خشکی در طی سال‌های مختلف است. آنغوزه با (۱۰۰ درصد)، شیرین بیان (۱۰۰ درصد)، ختمی (۹۸ درصد) و همیشه بهار با ۹۹ درصد زنده مانده و گل محمدی (در بین گونه‌های درختی و درختچه‌ای) با ۸۸ درصد و درمنه ایرانی و آویشن دنایی (در بین گونه‌های بوته‌ای چند ساله) با ۶۹ و ۷۷ درصد (شکل ۱)، و زیره سبز، گلرنگ، بابونه آلمانی و شنبليله در بین گیاهان یکساله به ترتیب با ۸۹، ۹۲، ۸۸ و ۷۲ درصد در سال سوم بالاترین زنده مانده را به خود اختصاص دادند (شکل ۱، ۲ و ۳). درصد زنده مانده‌های چند ساله در سال اول، دوم و سوم به ترتیب معادل ۶۸/۷، ۵۹/۳ و ۵۱/۸ درصد بود.

شکل ۳- گیاهان مستقر شده شامل درمنه ایرانی، گلرنگ، گل محمدی و همیشه بهار

جدول ۱- لیست گیاهان کشت‌شده در شرایط دیم

گل محمدی	بومادران	سنجد	آویشن کرمانی	آویشن دناپی
رزماری	اسطوخودوس	آویشن باغی	گلرنگ	بابونه آلمانی
پنیرک	ختمی	زیره سبز	شیرین بیان	گل‌گاوزبان ایرانی
آنگوزه	شنبلیله	ریواس	زوفا	گاوزبان اروپایی
مریم‌گلی	سیاه‌دانه	زوفا	همیشه‌بهار	تاناستوم
بادرنبو	درمنه ایرانی	کاسنی	رازیانه	زیتون

توصیه ترویجی

- ۱- کشت دیم درختان و درختچه‌های چند ساله در مناطق خشک بدون آبیاری تکمیلی امکان‌پذیر نیست.
- ۲- در صورت کشت گونه‌های چند ساله مانند گل محمدی لازم است از آبیاری تکمیلی در دوره خشکی استفاده شود.
- ۳- شیرین بیان به دلیل ریشه‌های طویل و گسترده و آنگوزه به دلیل خواب تابستانه مقاومت بالایی از خود نشان داد.
- ۴- کشت گونه‌های یک‌ساله (زیره سبز، شنبلیله و گلرنگ) با طول دوره کوتاه امکان‌پذیر است.
- ۵- کشت گونه‌های یک‌ساله بعد از اولین آبیاری در پاییز و کشت نشاء به‌جای کشت مستقیم بذر، موفقیت کشت دیم را بیشتر خواهد کرد. توصیه می‌شود از گونه‌های دارویی سازگار در هر منطقه استفاده شود (۴).

شکل ۴- کشت نشاء گیاهان دارویی

فهرست منابع

- ۱- خیری، ع و توری، ا. (۱۳۹۳). معرفی مهمترین گیاهان دارویی قابل کشت در شرایط دیم و خشکی، اولین همایش ملی گیاهان دارویی، طب سنتی و کشاورزی ارگانیک، همدان.
- ۲- طاهری، ر.، لباسچی، م.، ذاکرین، ع.، بختیاری رضائی، م.، برجیان، ا.، مکی زاده تفتی، م. (۱۳۹۲). تاثیر تراکم بوته بر صفات مورفولوژیک و عملکردهای کمی و کیفی چهار گونه آویشن (*Thymus*) در شرایط دیم دماوند. تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران، ۲۹ (۳) (پیاپی ۶۱)، ۷۰۹-۷۱۹.
- ۳- عمویی، م، ع. (۱۳۹۴). بسته کارآفرینی کشت گیاهان دارویی به عنوان جایگزین در دیم کاری. اسرار علم. ۷۳ص.
- ۴- غفاری، ع. (۱۳۸۷). دیم کاری اصولی به جای دیمی کاری سنتی. مجله پیام جهاد کشاورزی. ۲۹:۷۵.
- ۵- لباسچی، م.ح. (۱۳۹۷). بحران آب و لزوم توسعه کشت گیاهان دارویی. طبیعت ایران. جلد ۳، شماره ۳، پیاپی ۱۰. ص ۶-۱۱.
- ۶- لباسچی، م.ح. (۱۳۹۳). موفقیت دیم کاری گونه های مختلف گیاهان دارویی. همایش ملی گیاهان دارویی دیم ایران-تهران. ص ۱۶.
- ۷- لباسچی، م.ح.، (۱۳۸۷). دیم کاری گیاهان دارویی. نشر پونه، تهران، ۹۶ صفحه.
- ۸- کدوری، م.ر، صفی خانی، ف.، رحمانی، غ.، شریفی یزدی، م.، درویشی زیدآبادی، د. (۱۳۹۵). بررسی و معرفی گونه های دارویی جهت کشت در دیم زارهای کم بازده منطقه کوه پنج بردسیر. مهندسی آبیاری و آب ایران، ۶ (۲۴)، ۱۵۳-۱۶۶.